

Prošireno i dopunjeno izdanje

Naslov originala:

Bojan Bilić & Sanja Kajinić (Eds)

Intersectionality and LGBT Activist Politics:

Multiple Others in Croatia and Serbia

Palgrave Macmillan

London

2016

Prevod:

Slobodanka Glišić: Uvod i 2. poglavlje

Ivana Mihaela Žimbek: 1. i 6. poglavlje

Ivana Anđelković: 5. i 7. poglavlje

Andrej Cvetić: 3. poglavlje

Sandra Kalogjera: 9. poglavlje

Lektura i korektura: Bojan Bilić

Dizajn korica, fotografija na koricama

i prelom publikacije: Vladimir Opsenica

korice publikacije su inspirisane *copywriting*-om razglednice niškog Centra za devojke sa ArtFemine festivala 2015. godine

Izdavač: Centar za kvir studije, Beograd

Štampa:

Izdavanje ove knjige omogućeno je stipendijom „Marija Kiri” (Marie Curie Fellowship) dodeljenom za projekat *(Post-)Yugoslav LGBT Activism: Between Nationalism and Europeanisation* (LGBTQYU)

BOJAN BILIĆ
SANJA KAJINIĆ
(ur)

NA RASKRŠĆU OPRESIJA

intersekcionalnost & LGBT aktivizam
u Hrvatskoj i Srbiji

Beograd, 2017.

DISKRIMINACIJA, RODITELJI I PRIJATELJI: PFLAG SRBIJE PROTIV NASILJA U PORODICI I ODBACIVANJA LGBT DECE¹

Model inovativnog aktivizma posvećen pružanju podrške roditeljima LGBT dece je PFLAG grupa za razmenu iskustava sa onim roditeljima koji su prihvatili raznolikost svoje LGBT dece. Prisustvujući sastancima PFLAG grupe i učestvujući u njihovim aktivnostima mnogi od njih su na kraju postali prijatelji i pristalice svoje LGBT dece, a neki i pravi aktivisti za LGBT prava. PFLAG grupa se sastoji od roditelja, porodice i prijatelja lezbejki i gejeva, namenjena je poboljšanju statusa i društvenom prihvatanju LGBT osoba. Okupljanje PFLAG grupe ima za cilj da podrži LGBT osobe radi zastupanja njihovih prava, stvaranja obrazovne prakse u cilju pokretanja pozitivnog stava javnosti prema LGBT osobama. Aktivnosti PFLAG uključuju politički dijalog sa vlastima i nevladinim organizacijama u Srbiji, o pitanjima seksualne orijentacije i rod-nog identiteta.

Roditeljima LGBT dece je potrebna pomoć koju mogu dobiti od (samo) organizovane grupe za (samo) podršku i razmenu informacija. Ovo je jedna od njihovih hitnih potreba kako bi prihvatili svoju decu. Roditelji LGBT dece na prvom mestu osnovano strahuju za njihovu fizičku bezbednost, što očigledno može biti umanjeno kroz komunikaciju s drugim roditeljima. Strah je ozbiljan, čak parališući, posebno ako su njihova deca već doživela nasilje, kao što je opisano od strane jedne majke gej mladića:

---

1 Ovaj tekst je nastao kao deo projekta na kome je autorka angažovana: Društvene transformacije u procesu evropskih integracija – multidisciplinarni pristup, koji je finansiran od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj, br. III 47010. Projekat implementira Institut društvenih nauka u Beogradu.

Oni su bili u kafiću. Za njegovog drugara ljudi u mestu su znali da je gej. Zbog toga, obojica su pretučeni na izlasku iz kafića gde ih je sačekala velika grupa mladića koji su ih napali. Moj sin je zadobio tako jake udarce u glavu da je izgubio svest i bio dan i po u komi tako da čak nije znao ni šta mu se dogodilo, i kada je došao k sebi, mislio je da ga je udario auto, imao podlive i krv svuda oko mozga. Mesec i po dana je bio na bolovanju. Napad nikad nije prijavio, i niko od napadača nikada nije bio uhvaćen. Moj sin se kasnije oporavio fizički, ali psihički nikada, on i dalje konstantno živi u strahu (Pašić, 2012).

Iskustva roditelja koji su od ranije prihvatili svoju LGBT decu obično nude odgovore novodolazećim roditeljima kada i kako da postignu prihvatanje netradicionalne seksualne orijentacije i rodnog identiteta svoje dece. Najčešće traženi odgovori su šta je potrebno da se uradi u homofobičnom društvenom okruženju, kako se odlučiti za zaštitnu roditeljsku ulogu i šta će se desiti posle njihove odluke o prihvatanju seksualne orijentacije i rodnog identiteta njihove dece. To su odgovori – modeli ponašanja koji se mogu koristiti kao primeri dobre prakse među roditeljima kad imaju poteškoća pri donošenju odluke u vezi sa njihovom LGBT decom.

Važna nam je saradnja i uzajamna podrška. Da razgovaramo i da zajedno učimo. Trebalo nam je dosta vremena da se izborimo sa tim, ali to je ojačalo naš odnos i pomoglo nam je da budemo tolerantniji jedni prema drugima. Naša deca su i uvek će biti najvažnija stvar naših života. Činjenica da su bezbedni, zdravi i srećni za mog muža i mene je najvažnija stvar (PFLAG, 2014).

I tako je i u Beogradu 2014. godine osnovana grupa PFLAG za podršku roditeljima LGBT dece. Labris – organizacija za lezbejska ljudska prava u prethodnim godinama ponudila je individualnu podršku roditeljima LGBT osoba i nekoliko puta incirala okupljanje u PFLAG grupe. U 2006. Labris je sproveo kampanju „Ponosni na svoje roditelje” i objavio brošuru za roditelje čija su deca lezbejke, gejevi ili biseksualni. Ali u to vreme odziv je bio veoma mali. Čak i oni roditelji koji su došli, kasnije su odustali, a većina njih ili nije imala

mogućnosti ili nisu bili dovoljno spremni da redovno prisustvuju sastancima i učestvuju u drugim aktivnostima grupe. Dakle, ova inicijativa je prestala, a fokus aktivnosti Labrisa tada je stavljen na druge stvari. Novi početak se desio 2014. godine, kada je prethodna inicijativa dobila novo ime: PFLAG. Za razliku od 2006. godine, 2014. godine se na samom početku okupila solidna grupa roditelja, kao nikada pre nego što je PFLAG iniciran (Mršević, 2015).²

Na sreću, u to vreme poverenica za ljudska prava u američkoj ambasadi, Judith Lepušić, prepoznala je značaj ove inicijative. Uz njenu pomoć PFLAG je primio sredstva američkog Kongresa, i dobio svoju prvu, inicijalnu finansijsku pomoć. Pored ovog fonda, Ambasada SAD je pribavila i sredstava Instituta za održive zajednice preko fonda USAID. Ova donacija pokriva troškove pokretanja i održavanja PFLAG sajta, LGBT prijateljske mreže, sastanke grupe i štampanje promotivnog materijala. Iako je ova američka donacija imala rok do septembra 2015. godine, grupa aktivistkinja PFLAG je nastavila da radi, pošto je Labris prepoznao postojanje potrebe da se podrže roditelji LGBT dece.

Grupu čine roditelji koji su podržali i štite svoju LGBT decu, koji pokušavaju da pomognu svojom podrškom i na iskustvu baziranim savetima, kao i oni koji se upravo suočavaju sa činjenicom da su njihova deca LGBT. Ova grupa je mesto za pružanje uzajamne podrške, ali i objašnjenja bazirana na rezultatima nauke i umetničkim praksama. Tu se razmenjuju informacije o stranim iskustvima roditelja koja su (ne)iznenađujuće slična iskustvima srpskih roditelja, bez obzira što su iz različitih kultura i sa različitih kontinenata. Roditelji mogu mnogo da saznaju iz filmova, biografija, ali i da čuju priče roditelja LGBT dece širom sveta koji su postali agilni borci za ljudska prava LGBT osoba (neki od njih tek kada su njihova deca izgubila živote zato što su počinili samoubistva ili su pali kao žrtve homofobičnog nasilja).

PFLAG funkcioniše u tri oblasti: 1) zastupanje i predstavljanje LGBT prava, 2) obrazovanje o LGBT pravima, i 3) osnaživanje roditelja i prijatelja

---

2 Zorica Mršević je vodila intervju sa Jelenom Vasiljević, koordinatorkom PFLAGa 12. marta 2015. u nameri da prikupi informacije o istoriji i politici PFLAG organizacije u Srbiji.

LGBT osoba da se pridruže PFLAG organizaciji. Jedno od najčešće postavljanih pitanja je *zašto obrazovanje?* PFLAG veruje da svi članovi grupe treba da budu senzibilisani, jer nisu u dovoljnoj meri edukovani o LGBT pravima. Mnogi su došli sa snažno internalizovanom homofobijom i mizoginijom, baziranim na mnogo neznanja i predrasuda. Ideja je da će oni kasnije obrazovati druge ljude iz svog privatnog/profesionalnog okruženja o pravima LGBT ljudi, te da treba da imaju informacije koje su neophodne za taj vid zagovaranja.

Grupni sastanci se održavaju jednom mesečno kada oni dele lična iskustva vezana za coming out svojih najmilijih i trenutke njihovog ličnog (i zajedničkog) proces sazrevanja. To je, u ovom trenutku, mnogo više u fokusu sadašnjih aktivnosti srpskog PFLAG-a, nego neke druge vrste aktivističkih inicijativa.

Učenje iz istorije i umetničke produkcije: aktivnosti srpskog PFLAG-a

Istorija organizacije PFLAG u Sjedinjenim Američkim Državama daje roditeljima mogućnost da se upoznaju sa mnogim sličnostima sa srpskom situacijom. Neki roditelji reaguju na nasilje kojem su izložena njihova deca, odlučno rešeni da im se pridruže u njihovom aktivnom zahtevanju pravde, zaštiti i poštovanju ljudskih prava. Oni uče o iskustvu Jeanne Manford koja je bila nastavnica u Kvinsu, i koja je 1972. sa svojim gej sinom i aktivistom, Mortijem Manfordom, učestvovala na gej paradi u Njujorku. Ona je nosila transparent „Roditelji homoseksualaca ujedinite se u podršci svojoj deci“. Inspirisana dobrim prijemom, ona i njen suprug su došli na ideju o organizaciji roditelja čija su deca gejevi i lezbejke. Ova inicijativa, kako je kasnije ukazano, postala je „most između homoseksualnih i heteroseksualnih zajednica“. Akciju je pokrenuo događaj koji se desio u aprilu 1972. godine, kada su Jeanne Manford i njen muž dobili poziv iz bolnice gde je njihov sin Morty, gej

aktivista, bio odveden pošto je bio pretučen dok je delio letake na jednom političkom događaju u Njujorku. Jeanne je poslala protestno pismo New York Postu, u kome se predstavila kao majka gej demonstranata, žaleći se na ravnodušnost policije da bilo šta učini u zaštiti LGBT aktivista. U nedeljama koje su usledile, Jeanne je davala intervju radio i televizijskim emisijama u raznim gradovima. Ponekad su se pojavivali svi zajedno, ona, njen muž i njihov sin. Predsednik američkog PFLAG-a je 1990. poslao pismo Barbari Bush tražeći podršku predsednika Buša. Odgovor Barbare Bush je bio: „Iskreno verujem da ne smemo tolerisati diskriminaciju bilo koje osobe ili grupe u našoj zemlji. Takvo ponašanje uvek donosi bol i nastavak netrpeljivosti”. Njeni komentari, koje je preuzeo Associated Press, izazvali su političku promenu, kao verovatno prva pozitivna izjava o homoseksualcima ikada upućena iz Bele kuće.

Edukativni film koji se često gleda na sastancima PFLAG grupe, prikazuje životno iskustvo 26-godišnje žene Ane Dragičević iz Hrvatske, koju su njeni roditelji prinudno hospitalizovali u psihijatrijskoj bolnici Lopača zbog njene seksualne orijentacije. Ovo razorno životno iskustvo i lični iskaz Ana Dragičević, prikazani su u filmu „Četvrti majmun”, koji je emitovan u udarnom terminu nacionalne televizije (Savić i Frank, 2013).

Otac mi je rekao: „A ti, Ana, voliš devojke, jel’, iako znaš da je to bolesno i perverzno, i uprkos činjenici da znaš da u ovoj kući to neće biti moguće?” Završila sam u Lopači, a to je jedno strašno mesto, i strašno je šta su mi moji roditelji uradili. Oni su mislili i oni i dalje misle da sam imala neku bolest koja se može izlečiti. Moji roditelji su znali da su me u bolnici mučili, vezivali, izolovali, i slično, sve u nameri da me „leče”. Volela bih da mislim da nisu znali šta rade, ja bih da mislim da nisu znali posledice onoga što mi je urađeno u bolnici, iako sam im rekla da me u bolnici muče.

Neophodno je da se analizira ponašanje roditelja koji su prihvatili činjenicu različitosti svoje LGBT dece, jer je to moglo da se koristi kao primer dobre prakse za roditelje za koje je takva odluka i dalje teška. Iskustva tih roditelja uglavnom se kreće oko pitanja kada i kako je došlo do prihvatanja seksualne

orijentacije i rodnog identiteta njihove dece, što je od ključnog značaja u homofobičnom socijalnom okruženju, kako se ipak odlučiti da se opredele za zaštitničku roditeljsku ulogu, i šta se dogodilo nakon odluke o prihvatanju seksualne orijentacije i rodnog identiteta njihove dece.

Jedan otac iz Novog Sada, koji je prihvatio svog sina geja, sa neskrivenom gorčinom se podseća da je njegov sin trpeo torturu pet godina od vršnjaka, okrutne dece u školi. Oni su se okomili na njegovog sina samo zato što je po izgledu bio drugačiji od njih:

Moj sin je provodio dane vozeći se autobusom, svih pet školskih dana, umesto na školskim časovima, on se krio u mašinskoj kabini lifta na krovu jedne zgrade. Autobus je bio njegov drugi dom, vozio se od početne do poslednje autobuske stanice tokom celog školskog dana, tamo je spavao, čitao knjige. Odsustvo sa časova je pravdao falsifikovanim lekarskim mišljenjem u koji njegov razredni nije sumnjao jer je moj sin zaista imao astmu i stalne zdravstvene tegobe. Njegovi problemi se nisu završili sa završetkom škole. Kada je odrastao, sada kao student, svakodnevno je i dalje izložen pretnjama. Još ga nisu tukli, ali su ga u više navrata maltretirali na ulici u Novom Sadu, bio je i jednom izbačen iz restorana. Razna nepoznata lica ga zaustavljaju na ulici i prete mu da će ga ubiti, viču mu „dođi da nam pušiš”. U našu zgradu mora svaki dan da uđe kroz garažu. Pred našim ulazom je igralište gde se svake večeri okupljaju grupe alkoholičara. Čim ga vide oni počnu da viču i ga zovu pogrđnim imenima (Pašić, 2012).

U grupi roditelji dele iskustva o tome kako homofobija utiče ne samo na LGBT osobe, već i kako stvara probleme za njihove porodice, izlažući ih nasilju, diskriminaciji, odbacivanju i izolaciji. I u demografskom smislu, to više nije zanemarljiv procenat pogođenih lica. Ako pretpostavimo da LGBT osobe čine 10% stanovništva, sa njihovim roditeljima, kao i sa drugim privatnim i profesionalnim vezama, broj zainteresovanih raste na 40% stanovništva. Svi ti ljudi, zbog njihove povezanosti sa LGBT osobama, često dele sudbinu diskriminisanih, marginalizovanih i socijalno izolovanih ljudi.

Faze roditeljskog prihvatanja

Iskustva PFLAG grupe iz Srbije, slično iskustvima inostranih inicijativa, ukazuju na postojanje nekoliko tipičnih faza kroz koje prolaze roditelji. U svakoj od navedenih faza, podrška PFLAG grupa je neophodna i u svakoj se mogu pridružiti grupi.

Po saznanju o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu svoje dece, počinje prva faza šoka i neverice („nemoguće, to je greška, nečija neslana šala“). U drugoj fazi roditelji krive sebe i preispituju da li njihov način vaspitanja bio dobar za njihovu decu (Vučaj, 2009). U trećoj fazi ih obuzima tuga kada se suoče sa činjenicom da je dete koje su znali i voleli nije više isto dete. U četvrtoj, postoji bojazan da će njihova deca biti diskriminisana i izložena nasilju. Neki od njih se u toj fazi bore sa verskim osećanjima, mogu da budu konfuzni, bore se sa osećajem krivice, pitaju se da li će njihovo dete završiti u paklu (bolnici, zatvoru). U petoj fazi, roditelji često osećaju stid i strah od toga šta će drugi ljudi misle o njihovom detetu i njima. U šestoj, odlučujućoj fazi, oni konačno zauzimaju stav. Neki osećaju olakšanje pošto su saznali za seksualnu orijentaciju svog deteta i posle unutrašnje borbe, oni prihvataju svoju LGBT decu konačno shvativši: „Ali ovo je moje dete, na kraju i pre svega“ (Administrator, 2014). Međutim, u završnoj fazi, može kod njih prevladati osećaj razočaranja i mogu se opredeliti za odbacivanje kao svoj konačni stav.

Mnogima od nas je bilo teško da se nose sa situacijom kada je došlo do coming out-a (autovanja) našeg deteta. Iznenada naš život više nije ono što ste očekivali da će biti. Za neke od nas to je pravi šok. Šta ćemo reći našim prijateljima i porodici? Da li će nas oni posle toga izbegavati, mrzeti, podsmevati nam se ili će nas podržati? Mi zapravo najviše želimo da nikome ništa ne kažemo jer se plašimo šta će drugi reći. Dakle, mi ulazimo u neku vrstu konspiracije. Možemo biti ljuti zbog toga što su nas naša deca uvukla u to, možemo ne razumeti ili ne znati kako da se nosimo sa tim teretom (PFLAG, 2014).

Roditelji koji su prihvatili svoju LGBT decu, mogu takođe doživeti gubitak prijateljstva, rodbinskih i susedskih veza, pa čak imati problema i u profesionalnim odnosima u vidu izolacije, društvene stigmatizacije i diskriminacije. Pri tom, ima i javnih, navodno stručnih lica koja šire predrasude u medijima pod krinkom zaštite „tradicionalne srpske verske i moralne vrednosti, zdrave porodice“, pozivajući roditelje da preduzmu „odgovarajuće mere“ radi postizanja obavezne heteroseksualnosti svoje dece (Milivojević, 2013). Roditelji koji prihvataju svoju LGBT decu viđeni su kao njihovi saveznici, što znači, oni se smatraju i tretiraju kao roditelji koji su pogrešno vaspitavali svoju decu, koji istrajavaju u svojim vaspitnim zabludama i greškama i koji kao takvi, zaslužuju da bude diskriminisani i odbačeni, baš kao i njihova deca. Majku jednog sina geja je odbacila njena sestra:

Sa mojom sestrom, sam uvek bila jako povezana, moj sin je odrastao sa njenom ćerkom kao da su brat i sestra. A onda, ona me je optužila da je moja krivica što je moj sin gej i raskinula je svaki kontakt sa mnom. A sa njim i dalje govori, ona ga je prihvatila, a ja sam odbačena (Pašić, 2012).

Roditeljsko prihvatanje ne mora u svim slučajevima da bude stalno i nakon početnog prihvatanja LGBT dece, moguće je promeniti odluku, uglavnom iz straha za njihovu bezbednost i zbog onog što oni vide kao ugrožavanje njihove profesionalne karijere i budućnosti. Gej muškarac koga su roditelji prihvatili, objašnjava da mnogo godina posle coming out-a svojim roditeljima, i dalje ima problema sa njima zbog svoje seksualne orijentacije:

Pošto sam završio studije rekao sam roditeljima. Počeo sam ozbiljnu vezu sa svojim sadašnjim partnerom i mislio sam da je odgovorno da oni znaju s kim živim. To je bilo pre mnogo godina, ali oni i dalje imaju poteškoća da to prihvate. Mi komuniciramo, što je ponekad zaista mnogo bolno, a ponekad manje bolno. Pokušavam da im objasnim da vodim miran, zdrav život, da sam u srećnoj, stabilnoj vezi, i da to nije moja krivica što oni nemaju unuke, ali oni se boje i zbog tog straha često reaguju negativno (Isović, 2014).

Mini krize u roditeljskom prihvatanju javljaju se sa povećanjem homofobije u javnom diskursu. Veće krize se javljaju kada odrasla deca ulaze u stabilnije istopolne veze i partnerstva, što je konačno suočavanje sa činjenicom da seksualna orijentacija njihove dece nije privremena pojava, ni deo mladalačkog identitetskog lutanja, niti stvar mode i savremenih seksualnih sloboda. Gajili su možda nade da će sazrevanje sve da se promeni, ili doći na „normalu“, i da će problemi konačno nestati. Takvi roditelji često odbijaju da se sretnu sa istopolnim partnerima svoje dece, a često čak upravo njih krive da ometaju „normalnu“ seksualnost njihove dece. Dešava se da oni koji nikada nisu odbacili svoju homoseksualnu decu, dugo godina, ili čak celog života, i dalje odbijaju da prihvate partnere istog pola svoje dece i ne žele da ih upoznaju, niti im dozvoljavaju da budu prisutni na porodičnim okupljanjima.

Odbacivanje od strane porodice

Proces „proizvodnje tela“ u okviru režima tzv. prinudne normalizacije (Butler, 2012) koji obavljaju roditelji LGBT dece i drugi bliski srodnici obuhvata različite oblike nasilja nad LGBT decom, uključujući odbijanje, pretnje, prinudno lečenje, razne oblike fizičkog i psihološkog nasilja kao i izbacivanje iz roditeljskog doma. Ovi režimi rigidno normativnog tipa su mnogo češći od fleksibilne vrste normalizacije.

„Da je moje dete gej, ja bih ga/je ubio“ (Beta, 2012, str. 02.10), „Ti si sama izabrala svoju smrt“, „Najbolje je da ćutiš o tome“ (Vučaj, 2009, str. 75 i 78), „Ti si bolestan“, „Nema više izlazaka“, „Ako se ne promeniš, svi mostovi u Beogradu su tvoji da se ubiješ“. Ovo su samo neke od fraza koje su roditelji iz Beograda rekli kada su im njihova deca priznala da su gej (Pašić, 2012).

Kada mi je sin rekao da je gej, moja prva pomisao je da je bio bolestan i da mora da se leči. Zaključao sam ga za stalno u kuću 15 dana i nisam mu dozvolio nigde da izađe, samo sam mislio da je važno što on još nije imao seksualne odnose sa muškarcima. Otišao sam kod psihijatra i zamolio ga

za lečenje sina, ali je lekar odbio. Došao sam k svesti kada mi je psihijatar rekao da je homoseksualnost skinuta sa liste bolesti pre više od 20 godina. U sledećoj rečenici je rekao – ako želite da vaše dete izvrši samoubistvo, samo nastavite sa svojim naporima da ga lečite (Pašić, 2012).

Tokom Inicijalnog seminara Kancelarije za ljudska i manjinska prava i Saveta Evrope, koji je održan sredinom decembra 2012, istaknuto je da je porodična situacija LGBT osoba kompleksna, da je uobičajeno da se, posebno mlade LGBT osobe, suočavaju sa problemima kada njihovi roditelji i članovi porodice saznaju o njihovoj seksualnoj orijentaciji. Mnogi od njih su tada odbačeni od strane porodice i izbačeni iz kuće. To su najčešće maloletnici i mladi ljudi, od kojih mnogi nisu završili školovanje i/ili su nezaposleni, pa obično završavaju kao beskućnici (vidi Marušić & Bilić, ovaj zbornik). U ovom trenutku nema mera kojima bi se obezbedile alternativne mogućnosti stanovanja pošto sigurne kuće, kao oblik privremenog smeštaja LGBT osoba odbačenih od svojih porodica, još uvek ne postoje u Srbiji .

Koren problema je u tome što se i samo postojanje LGBT osoba doživljava u javnosti kao pretnja „zdravoj” ili „prirodnoj” porodici, i na taj način društvu u celini. Netačno viđenje situacije je gotovo uobičajeno mesto u javnom diskursu mržnje prema LGBT osobama i veoma je slično razumevanju svrhe kažnjavanja u 19. veku kada se neko kažnjavao na osnovu toga što jeste, a ne isključivo na osnovu toga što je učinio (Fuko, 2000). Potrebne su mere za borbu protiv ovih negativnih i pogrešnih percepcija o postojanju navodne „pretnje” porodicama koje LGBT osobe predstavljaju samim svojim postojanjem.

Neophodne su efikasne mere protiv govora mržnje, posebno one koje su usmerene na identifikaciju, gonjenje i kažnjavanje počinioca koji izazivaju, šire i podstiču mržnju i netrpeljivost prema LGBT osobama, izgovorene na javnim skupovima, ili u medijima, na internetu, u vidu street art-a i grafita mržnje. Veoma je važno podsticanje državnih zvaničnika i politički istaknutih ličnosti da se javno zalažu za poštovanje ljudskih prava LGBT osoba i opštu društvenu toleranciju. Huškački govor nosilaca političkih funkcija ili drugih

javnih ličnosti ima efekat umanjivanja, čak i poništavanja mnogo godina napora institucija i nevladinog sektora ka minimiziranju negativne društvene percepcije LGBT populacije, što doprinosi stvaranju i održavanju negativne atmosfere u javnosti prema LGBT osobama u Srbiji i šalje negativnu sliku o Srbiji uopšte. Roditelji LGBT dece mogu sa svoje strane da doprinesu promeni ovih društvenih stavova, unutar i van granica Srbije.

Studija slučaja (Okuraži se, 2013)

Mladi LGBT trpe interseksionalnu diskriminaciju: zbog njihove seksualne orijentacije/rodnog identiteta (Živanović, 2013), u kombinaciji sa siromaštvom, nezavršenim obrazovanjem, uskraćivanjem prava na samoopredeljenje zbog mladosti (oni trpe sve oblike marginalizacije tipične za mlade ljude, dalje u kombinaciji sa prekidom studija, otežanim uslovima na tržištu rada i traženjem posla) (Mršević, 2014). Kao žene, redovno će biti izložene tipičnim oblicima diskriminacije žena, mizoginiji i muškom nasilju, dodatno kombinovanim s odbacivanjem od strane majki. Situacija je još gora za LGBT pripadnike nacionalnih/etničkih manjina, kao što su Romi, Muslimani, Albanci i Mađari. Ovi primeri su autentične priče zabeležene po grupama za LGBT prava koje pokazuju šta se može desiti kada roditelji ne podržavaju svoju LGBT decu:

Primer nasilja u porodici (Okuraži se, 2013): Lezbejka, devojka iz provincijskog grada došla je u Beograd da studira. Osetila se slobodna u velikom gradu i da, u skladu sa svojom seksualnom orijentacijom, živi sa ženom. Njen brat ju je teško pretukao kada je otkrio njenu „nenormalnost“, i pretio je da će je ubiti, jer takve osobe kao ona „ne treba da žive“. Za svoje postupke tražio i dobio odobrenje roditelja.

Primer porodičnog sprovođenja „promene“ (Okuraži se, 2013): Kada je otkrio da je njegov sin, učenik tinejdžerskog uzrasta, imao interes za muškarce, njegov otac ga je istukao, zabranio mu sve izlaske osim da ide u školu, zabranio mu da se bavi sportom i odredio mu strogi režim „normalizacije“. Tukao ga

je za svaki „prekršaj“, a to znači bilo kakvo „nemuževno“ ponašanje. Takođe mu je odredio psihijatarski tretman za lečenje homoseksualnosti. Kada je sin nakon završetka srednje škole pokušao samoubistvo, njegov otac je to shvatio kao izdaju, kao nefer udarac „nezahvalnog“ sina. Nakon oporavka sina, otac mu je rekao da će finansirati njegove studije, ali na univerzitetu u drugom gradu i da se više nikada ne vraća kući.

Primer javnog nasilja zbog pretpostavljene seksualne orijentacije. Neadekvatna reakcija roditelja (Okuraži se, 2013): Nakon seminara za programere, koji je održan u malom provincijskom gradu, grupa studenata je slavila završetak rada u kafiću. Grupi lokalnih mladića se to nije dopalo pa su počeli da ih na razne načine izazivaju, nazivajući ih „Gej Prajd propagatori“. A kada su videli dvojicu mladića u grupi polaznika seminara da blisko komuniciraju, grle se i dodiruju, meštani su ih napali noževima. Njih dvojica su izbodena u stomak i grudi i ukazana im je hitna pomoć. Ostali su uhapšeni i kažnjeni za kršenje reda i zakona. Lokalni napadači su se branili okrivljujući studente za provokacije, javno zavođenje i upućivanje poziva na muški seks. Otac jednog od dvojice povređenih mladića, ranije razveden od njegove majke, smatrao je da je slučaj „dokaz“ majčinog pogrešnog vaspitanja, propusta i nemara. Tražio je od suda da njemu dodeli roditeljsko pravo „dok ne bude suviše kasno za njegovog sina“ pozivajući se na taj slučaj.

Primer neusklađenosti stavova o ulozi skloništa (Okuraži se, 2013): Gej dečak je napustio svoj dom, jer su ga otac, brat i stric stalno tukli i mučili. Centar za socijalni rad da ga je poslao u sklonište za žrtve nasilja u porodici. Njegova porodica tvrdi da nije bio maltretiran zbog seksualne orijentacije, već zbog nepoštovanja starijih osoba. Obećali su da ga neće tući ako promeni svoje ponašanje. Ali mladić nije želeo da se vrati kući, jer se bojavao za svoj život. Sklonište mu je obustavilo boravak, verujući da mu ne preti ni iseljenje iz kuće, niti nasilje. Slučaj uskraćivanja skloništa i pritisak da se vrati u homofobičnu nasilnu porodicu pokrenuo je široku raspravu o ulozi skloništa, naročito u slučajevima mladih LGBT osoba.

Primer vršnjačkog nasilja koje je škola propustila da spreči (Okuraži se, 2013): Zbog svog femininog izgleda i ponašanja, jednog učenika je u prvoj godini srednje škole maltretirala grupa starijih učenika, pretpostavljajući da je gej. On ih je izbegavao mesecima, roditelji su ga vozili u školu i posle škole, a za vreme odmora nije smeo da izađe iz učionice. U školi nisu smatrali da je to problem i nisu ništa preduzimali tim povodom. Kada ga je u učionici pretukla grupa napadača kao „primer svim gejevima i lezbejkama”, mladić je proveo nekoliko nedelja u bolnici sa teškim povredama glave i tela. Po završetku lečenja, u školi su savetovali roditeljima da ga upišu u neku drugu školu, jer „se on ne uklapa u ovu školu i trajno izaziva probleme”. Roditelji su to prihvatili, i sami smatrajući da je njihov sin najodgovorniji za napad i povrede koje je pretrpeo.

Primer diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije u sportu (Okuraži se, 2013): Kada je fudbalski trener velikog kluba posumnjao da je jedan mladi igrač gej, pozvao ga je na razgovor. Mladić mu je priznao da je gej, imajući poverenje u svog trenera. Ali trener je bio vrlo ljut i razočaran zbog toga. On je uklonio mladića iz prvog tima, kako bi sprečio da se klub „izloži javnoj sramoti” zbog gej igrača u svojim redovima. Takođe, razgovarao je sa roditeljima o tome kako da pokušaju da spasu sportsku karijeru ovog uspešnog mladog igrača. Sve strane su se složile da ubuduće mladić treba da se ponaša glumeći heteroseksualnost, a da svoj privatni život drži u tajnosti.

Intersekcionalnosti u PFLAG-u Srbije

Iako termin „intersekcionalnost” nije u svakodnevnoj upotrebi LGBT aktivistkinja i aktivista u Srbiji, jasno je da PFLAG Srbija ima iskustva sa diskriminacijom zasnovanom na kombinaciji ličnih karakteristika sa manjinskom seksualnom orijentacijom. Prvo, činjenica je da su većina članova PFLAG-a žene. Žene su, naime, u srpskom društvu i dalje diskriminirane i obespravljene tzv. politička manjina (Poverenik, 2015), što jasno pokazuju godišnji izveštaji nezavisnih

institucija, na primer, Poverenika za zaštitu ravnopravnosti (Poverenik, 2016) i Zaštitnika građana (Zaštitnik, 2014).

Inače, Labris kao matična organizaciona baza PFLEG-a je od samog početka imao svest o specifičnim problemima lezbejki sa invaliditetom (vidi Labris, ovaj zbornik), onih lezbejki koji ne pripadaju većinskom narodu, posebno Romkinja, naročito ako su siromašne, nezaposlene, transrodne, bez krova nad glavom, imaju iskustva nasilja, npr. nasilja u porodici, itd. Taj grupni senzibilitet preneo se na PFLAG koji tom pogledu deli iste vrednosti i stavove. Transrodne osobe sa specifičnim problemima rodnog identiteta, teškoćama prolaska kroz tranziciju u željeni pol, dodaju novu dimenziju radu PFLAG grupe, posebno imajući u vidu da su češće nego LGB kategorije izložene nasilju i odbacivanju od strane porodice. Takođe, i PFLAG doprinosi promenama Labrisovog odnosa prema trans ženama u njihovom procesu tranzicije.

U PFLAG Srbija se uglavnom primenjuje međunarodna konceptualna programska osnova i do sada nije bilo inovativnih doprinosa tom konceptu. Međutim, treba imati u vidu da je srpski PFLAG prva, i za sada jedina grupa organizovana u jednoj pravoslavnoj zemlji. Roditelji koji su redovni članovi grupe, uglavnom su pravoslavni vernici. Među njima je i jedan monah Srpske pravoslavne crkve koji redovno dolazi jer podržava svoga gej brata. U radu je od samog početka usvojeno interno pravilo da niko ne pita nikoga o nacionalnoj i verskoj pripadnosti radi izbegavanja problema sa religioznošću roditelja i njihovim verskim uverenjima. Ovo je tema koja tek treba da bude otvorena, ali za sada nije još uvek, i to se pokazalo kao dobro rešenje. Možda je, kao trenutno dobro praktično iskustvo, doprinos srpskog PFLAG-a međunarodnom PFLAG konceptu.

Mesto PFLAG-a iz Srbije u regionu

PFLAG iz Srbije je prva organizacija u regionu koja sprovodi organizovanu podršku roditeljima LGBT osoba. Ali pre toga su organizacije Iskorak iz

Zagreba i Lori iz Rijeke imale projekat koji je koristio promotivne brošure za rad sa roditeljima LGBT dece, i to su bili idejni prethodnici PFLAG-a u Srbiji. Po svom osnivanju, PFLAG Srbija je pokrenuo inicijativu o neophodnosti regionalne podrške roditeljima LGBT dece, što povećava vidljivost te teme i šalje poruku roditeljima LGBT dece u regionu da nisu sami i da postoje oni im koji mogu pružiti podršku (Kebo, 2014). PFLAG ideja je prihvaćena i sada postoji u Sarajevu, na primer, inicijativa redovnog prikupljanja intervjua sa roditeljima i objavljivanje primera pozitivnih i inovativnih načina reorganizacije odnosa roditelja i drugih bliskih srodnika sa LGBT decom, omladinom i prijateljima. Postoje i sporadični regionalne inicijative, kao na primer, Mame u Mami u Zagrebu ili aktivnosti Sarajevskog otvorenog centra na prikupljanju i objavljivanju intervjua sa roditeljima LGBT dece (Kebo, 2014).

Zaključak

Ono što je za decu i mlade stvarno opasno je sprečavanje razvoja njihove seksualnosti. Odbacivanje, maltretiranje, nasilje i diskriminacija, izbacivanje iz porodičnog doma, u kombinaciji sa vršnjačkim i školskim nasiljem, i drugim oblicima javnog i privatnog nasilja, što sve znatno otežava njihovo sazrevanje, uzrokuju visok nivo psihičke krize, očajanje, depresiju i (pred) suicidalna raspoloženja. To vodi mlade LGBT ljude odbačene od porodica ka riziku od beskućništva koje je sve dramatičnije u sadašnjem vremenu visoke nezaposlenosti i opšte ekonomske i društvene krize, i može da vodi u kriminal, prostituciju, bolesti zavisnosti i suicid.

Danas je više nego ikad aktuelno Fukujamino pitanje da li smo siromašni zato što je ekonomska situacija loša ili zato što imamo „disfunkcionalne društvene navike”? To su duboko ukorenjene navike koje će funkcionisati čak i kada postoji ekonomski napredak, i nastaviće da, umesto ka progresu, vode u suprotnom smeru (Fukujama, 1997). Među tim disfunkcionalnim društvenim navikama sigurno su netolerancija, prihvatanje diskriminatornog ponašanja kao normalnog, odbacivanje LGBT mladih od strane roditeljskih porodica,

kao i njihova izloženost višestrukom riziku od nasilja, beskućništva, kriminala i ekstremnog siromaštva (Tanjug, 2012). Da omoguće bezbednost za svoju LGBT decu, kao i pravo sklonište od homofobije, umesto da budu njegova produžena ruka, roditeljskoj porodici su potrebne institucionalne promene, pre svega od onih u obrazovnom sistemu. Neophodno je da se ispitaju i afirmišu načini uspostavljanja sistema vrednosti u kome će drugost i razlike postati prihvatljive, a ne preteće. Bez obzira na to koliko ovaj cilj danas izgledao utopijski, obrazovni sistem mora da se promeni (Mršević, 2013) i da identifikuje negativne efekte diskriminacije, nasilja i netolerancije prema svima drugima i drugačijima, i da umesto diskriminacije i nasilja afirmiše prihvatanje i podršku. Ukoliko su diskriminacija i nasilje i dalje prisutni u sistemu obrazovanja, propustili smo priliku da otvorimo vrata boljeg društva za nove generacije. Dok te institucionalne promene tek treba čekati, podrška i pomoć na ličnom nivou je dnevna potreba. U tom društvenom okruženju, roditeljima LGBT dece, očigledno je potrebno vreme i znanje da prihvate raznolikost svoje dece. Dakle, PFLAG grupe su neophodne, jer nude mogućnost roditeljima i drugim članovima porodica LGBT dece da i u Srbiji dobiju tako neophodnu podršku i pomoć.

Reference

- Administrator. (2013). Kako da reagujete ako čujete: „Mama, tata, ja sam gej!“ Preuzeto sa <http://gay-u-bitelji.com>
- Batler, Dž. (2012). *Psihički život moći, teorija pokoravanja*. Beograd: Centar za medije i komunikaciju.
- Đorđević, K. (3. maj 2014). Strah treći partner u homoseksualnim vezama, *Politika*.
- EurActiv. (2012). Propisi ne vrijede bez promene svesti o LGBT. Preuzeto sa <http://www.euractiv.rs>
- Foucault, M. (1990). *The dangerous individual*. New York: Routledge.
- Fukujama, F. (1997). Sudar kultura, Poverenje, društvene vrline i stvaranje prosperiteta. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Gelles, R. (1995). *Contemporary families, a sociological view*. London: Sage Publication.
- Kancelarija za ljudska i manjinska prava (2012). Initial Seminar of the Council of Europe and Office for Human and Minority Rights of the Government of the Republic of Serbia held on 13 December 2012. Beograd: Kancelarija za ljudska i manjinska prava.
- Kancelarija za ljudska i manjinska prava (2014). Akcioni plan za primenu Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije. Beograd: Kancelarija za ljudska i manjinska prava.
- Isović, M. (2014). Autovanje: „Mislio sam da je odgovorno od mene da roditelji znaju s kim živim,„. Preuzeto sa <http://www.6yka.com>
- Kebo, O. (2014). A kćerka je najbolja osoba na svijetu. Intervjui sa roditeljima te članovima I članicama porodica LGBT osoba. Preuzeto sa www.lgbt.ba/
- Labris (2014). Izveštaj: LGBT zajednica živi u strahu, neizvesnosti i nevidljivosti. Preuzeto sa <http://labris.org.rs>
- Milivojević, Z. (12. jun 2013). Dete pogrešnog pola. *Politika*.
- Mršević, Z. (2013). Nediskriminativno obrazovanje: utopija, nekstopija, ili realnost. U Vukotić, V. (ur.), *Obrazovanje i razvoj* (str. 233-240). Beograd: Institut društvenih nauka.
- Mršević, Z. (2014). Young lesbians and transgender girls in Serbia. U Adamović, M. i dr. (ur.), *Young women in post-Yugoslav societies: research, practice and policy* (str. 259-284). Zagreb i Sarajevo: Institute for Social Research & Human Rights Centre.
- PFLAG Group Srbija. (2014). Moja deca. Preuzeto sa www.pflag Srbija.org.rs/pflag_grupa.php
- Pašić, D. (2012). Šta kad ti dete kaže da je gej. *Mondo*. Preuzeto sa www.mondo.rs
- Poverenik za zaštitu ravnopravnosti. (2015). Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2014. godinu. Preuzeto sa <http://ravnopravnost.symbolgames.netdna-cdn.com/>

- Poverenik za zaštitu ravnopravnosti (2016). Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2015. godinu. Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti. Preuzeto sa <http://ravnopravnost.symbolgames.netdna-cdn.com/>
- Savić, B., & Frank, R. (2013). Ana Dragičević: Unatoč svemu mojim roditeljima ne želim zlo. Preuzeto sa <http://forum.net.hr/forums/t/377558.aspx>
- Stacey, J. (1996). *In the name of the family: Rethinking family values in the postmodern age*. Boston: Beacon Press.
- Tanjug & B92. (2012). Protest za jednaka prava svih. Preuzeto sa www.b92.net
- Tanjug. (2012). Majke gej dece zbog straha odustale od učešća u debati u Beogradu. *Blic*. Preuzeto sa www.blic.rs
- Vučaj, S. (2009). *Treći glas, coming out i lezbejke u Srbiji*. Beograd: Labris.
- Zaštitnik građana (2014). Poseban izveštaj Zaštitnika građana o primeni Opšteg i posebnih protokola za zaštitu žena od nasilja. Preuzeto sa www.zastitnik.rs.
- Živanović, Ž. (16. april 2013). Mladi opravdavaju nasilje nad LGBT populacijom. *Danas*.